

K reflexi pastýřského listu slovenských biskupů z roku 1924 Československou stranou národně socialistickou

PAVEL MAREK

On the reflection of the Pastoral Letter of the Slovak bishops of 1924 by the Czechoslovak National Socialist Party

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2023.14.Supp.122-146>

ABSTRACT: The Slovak and Subcarpathian Ruthenia bishops of the Catholic and Greek Catholic Churches published a pastoral letter in November 1924 to respond to the fact that some members of these churches were members of communist, socialist or progressive organizations that rejected belief in God, criticizing the churches from atheistic positions and striving to create a secular society. The socialists, in an effort to expand their membership and electorate, went so far as to formally present themselves with Christian symbolism, which was supposed to deceive Catholics in a difficult social position and attract them to their ranks. The bishops reflected on this fact and, through the Pastoral Letter, explained to the members of their churches the destructiveness of socialist and progressive theories and recommended that they leave anti-Catholic organizations. Those Catholics who deliberately failed to take their teachings and warnings into account had to expect that the church would not administer certain sacraments to them. The publication of the Pastoral Letter provoked a fierce reaction in socialist and progressive circles as an attack against the state, its constitution and laws, the government and the democratic system that threatened the very existence of the Republic. The Pastoral Letter and its authors, the Catholic Church, the Holy See and Czech and Slovak political Catholicism were violently attacked by journalists and it triggered a press affair. Subsequently, the question time of German Social Democrats in the Chamber of Deputies resulted in a government crisis solved not only by the government, parliament, and political parties, but also by the so-called Pětka (Committee of Five) as the supreme body of Czechoslovak politics. The search for a way out of the government crisis showed that the socialists, especially the Czechoslovak National Socialist Party, did not want to defend their own ideology in the case, but used the publication of the Letter to pressure the Czechoslovak People's Party, which, as part of the government coalition and the Švehla government, hindered the solution of the issue of regulating the relationship between the state and the Catholic Church. They wanted to force a change in its attitude by acting tactically with the idea of a minority government without the participation of the Czechoslovak People's Party. However, the Czechoslovak People's Party's leaders handled the difficult situation it found itself in due to pressure from its coalition partners and the Catholic Slovak People's Party and the Prague radical wing of its own party formed around Rudolf Horský, thanks to the prudent policy of its chairman Jan Šrámek. Although it agreed to negotiate a regulation

of the relationship between the state and the churches, it defended the membership of the Czechoslovak People's Party in the governing coalition, agreed to prosecute only those priests who manifestly violated the law and defended the right of bishops to act independently in public within the limits of the law. The article analyses and evaluates the attitudes and behaviour of the Czechoslovak National Socialist Party in this case.

Keywords: Catholic Church; College of Bishops; Pastoral Letter of 1924; Anti-Catholicism; Czechoslovak National Socialists; Government Crisis.

Úvod

Pastýřský list slovenských a podkarpatoruských biskupů vydaný před Vánocemi roku 1924 prolétl dobovou slovenskou a českou společností jako kometa: zpočátku vyvolal až nečekaný, poměrně kontroverzní a bouřlivý zájem primárně politických kruhů, ale také věřících a nevěřících lidí. Ten se promítl především do publicistiky, do vládní krize, do jednání různých státních a stranických grémií, ale určité skupiny obyvatelstva na něj reagovaly rovněž na veřejných demonstracích, schůzích a přednáškách. Po necelém čtvrt roce po zveřejnění (s jistým časovým skluzem v podobě soudních řízení s některými duchovními aplikujícími v praxi jeho zásady) zapadl a znovu jej „objevila“ až historická věda. Z veřejné scény biskupské napomenutí vytlačily nové událostmi, neméně kontroverzní, jež měly potenciál oslovit ještě větší okruh lidí. Máme tím na mysli okolnosti týkající se zákona o svátcích a památných dnech Republiky československé z 3. dubna 1925,¹ od něhož pak byl krůček k tzv. Marmaggiho aféře,² diplomatickému konfliktu mezi ČSR a Vatikánem, spojené s připomínkou výročí tragické smrti Jana Husa, nad níž převzal záštitu prezident republiky T. G. Masaryk a na pražském Hradě nechal místo státní vlajky vyvěsit husitský prapor; důsledkem aféry bylo značné ochlazení diplomatických styků mezi oběma stranami. Pastýřský list slovenských biskupů³ svými konsekvencemi de facto odstartoval druhou etapu postupné úpravy poměru mezi státem a katolickou církví v Československé republice,⁴ jež nakonec vyústila při neprůchodnosti zákona o odluce mezi státem a církvemi v *Modus vivendi*⁵ jako významný faktor stabilizační povahy mající pro existenci první republiky nesporně zásadní význam.

¹ Zákon č. 65/1925 Sb., Dostupný na internetu: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3865/0/2/zakon-c-65-1925-sb-o-svatcich-a-pamatnych-dnech-republiky-ceskoslovenske>> [16. 3. 2023]; Srov. PEHR, Michal. Katolická církev, úprava svátkového práva a Marmaggiho aféra v meziválečném Československu. In *Střed : časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*, 2015, roč. 7, č. 2, s. 89 – 113.

² Srov. např. ZMÁTLO, Peter. Marmaggiho aféra v dobové stranické tlači na Slovensku. In *Ružomberký historický zborník*, 2009, roč. 3, s. 173 – 204; ŠMÍD, Marek. Marmaggiho aféra. Největší diplomatická roztržka mezi ČSR a Svatým stolicem v meziválečném období. In *Církevní dějiny*, 2014, roč. 7, č. 14, s. 40 – 49; PEHR, Michal. Marmaggiho aféra pohledem Eduarda Jelena. In *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 2011, roč. 180, č. 1 – 2, s. 12 – 31; ŠMÍD, Marek. *Vatikán a Československo ve 20. století*. Praha : Triton, 2022, s. 130 – 139.

³ Správně slovenských a podkarpatoruských biskupů – pojem z technických důvodů zkracujeme.

⁴ MAREK, Pavel. Das Verhältnnis zwischen Staat und Kirchen. In SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (eds.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2009, s. 3 – 46.

⁵ Srov. např. DEJMEK, Jindřich. Československo-vatikánská jednání o *modus vivendi* 1927 – 1928. In *Český časopis historický*, 1994, roč. 92, č. 2, s. 268 – 285; HALAS, František X. *Modus vivendi v kontextu diplomacie Svatého stolce v období mezi dvěma světovými válkami*. In *Sborník prací Pedagogické fa-*

Problematika pastýrského listu slovenských biskupů z roku 1924 se stala předmětem zájmu řady slovenských a českých historiků, kteří vydání tohoto dokumentu reflektují jak v rámci širšího výkladu národních a církevních dějin a historie politických stran, případně biografii osobností,⁶ ale událostem provázajícím přijetí pastýrského listu slovenskou a českou společností věnovali pozornost také prostřednictvím vědeckých studií⁷ nebo v rámci svého editorského úsilí.⁸ Tato skutečnost jen potvrzuje, že se jedná o téma nejen nosné, ale také hodné pozornosti, mající své místo jak v dějinách katolické církve v Československu meziválečného období, tak také v politické historii první republiky.

Náš příspěvek je pokusem evokovat a dokumentovat postoj Československé strany národně socialistické⁹ vůči pastýrskému listu. Toto téma dosud zůstalo mimo zájem slovenských a českých historiků přesto, že právě elity této organizace se hrály v celé kauze relevantní roli. Článek se opírá o archivní a tištěné prameny, v prvé řadě využívá periodika strany, a relativně početnou literaturu vztahující se jak k pastýrskému listu, tak politické straně národních socialistů.

Marginálie k pastýrskému listu

Pastýrský list je datován v Žilině 26. listopadu 1924 a signovalo jej devět funkcionářů římskokatolické a řeckokatolické církve žijících na Slovensku a na Podkarpatské Rusi – na Slovensku působili římskokatolíci Augustín Fischer-Colbrie (1863 – 1925, košický biskup); Karol Kmeťko (1875 – 1945, nitranský biskup); Ján Vojtaššák (1877 – 1965, spišský biskup); Marián Blaha (1869 – 1943, banskobystrický biskup); Pavol Jantausch (1870 – 1947, apoštolský administrátor trnavský), Štefan Podraczký (1846 – 1926, kapitulní vikář rožňavský) a na Podkarpatské Rusi Abraham Tahy (Abris Tahy) (1861 – 1934, biskupský vikář užhorodský, spravující jako administrátor část římskokatolické diecéze Szatmari začleněné do ČSR a nacházející se na území Slovenska a Podkarpatské Rusi). Pastýrský list podepsali dva biskupové řeckokatolic-

kulty Masarykovy univerzity v Brně : řada společenských věd, 2004, roč. 179, s. 89 – 100; HELAN, Pavel. Československo a Svatý stolec na složitě cestě k Modu vivendi. In *Střed : časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*, 2018, roč. 10, č. 1, s. 9 – 29.

⁶ Srov. např. Antonín Klimek, Zdeněk Kárník, Harry Klepetař, Karol Sidor – František Vnuk aj. Viz seznam literatury.

⁷ O pastýrském listu slovenských biskupů z roku 1924 pojednávají např. práce Josefa Doležala, Miloše Trapla, Aleny Bartlové, Luboslava Hromjáka, Milana Katunince, Róberta Arpáše, Michala Martáka, Blaženy Križové, Michala Pehra a Jaroslava Šebka, Emílie Hrabovec, Marka Šmída aj. Srov. seznam literatury. Analýzu těchto prací viz MAREK, Pavel. The historiography of the Pastoral Letter of the Slovak and Subcarpathian Ruthenia bishops of 1924. In *Науковий вісник Ужгородського університету, серія Історія*, 2023, вип. 1 (48), s. 84 – 92.

⁸ HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánských prameňov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012; ŠMÍD, Marek – PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav – HELAN, Pavel (eds.). *Československo a Svatý stolec, 3. Diplomatická korespondence a další dokumenty 1917 – 1928*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2015; PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav. *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918 – 1928), 1. Úvodní studie*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2012; ŠMÍD, Marek – HAJDINOVÁ, Eva – MANDZÁK, Daniel Anastáz (eds.). *Svatý stolec a Československo, 2. Edice dokumentů z let 1923 – 1925*. Praha : Karolinum, 2023.

⁹ Z hlediska přesnosti bychom měli hovořit o Československé straně socialistické, protože název Československá strana národně socialistická (ČSNS) převzala až v roce 1926, ovšem v historiografii je ukotvena spíše pod tímto druhým názvem (národní sociálové, národní socialisté).

ké církve: Peter Gebej (1864 – 1931, biskup mukačevský) a Dionýz Nyjaradi (1874 – 1940, biskup a apoštolský administrátor prešovský). Podle zjištění státní správy o jeho přípravě rozhodla schůze biskupů v Žilině 12. listopadu 1924, vedle otisku v novinách (Slovák, Slovenský kresťanský socialista,¹⁰ Kassai Ujság) vyšel i samostatně v Trnavě v tiskárně Spolku sv. Vojtěcha ve slovenštině, maďarštině a němčině v celkovém nákladu 2 060 exemplářů. Vytištění si objednal trnavský apoštolský vikariát a na fary byl expedován 20. prosince.¹¹

Na četné spekulace dobového tisku týkající se autorství pastýřského listu, jenž byl připisován střídavě biskupu Fischerovi-Colbrie, nunciu Marmaggimu, pražskému arcibiskupu Františku Kordačovi (1852 – 1934), litoměřickému biskupovi Josefu Grossovi (1886 – 1931), slovenskému knězi a kontroverznímu politikovi Františku Jehličkovi (Jehliczka, 1879 – 1939), politikovi Vojtechu Tukovi (1880 – 1946), biskupu Pavolu Jantauschovi, dávají odpověď dementi některých z nich, zdůrazňujících společné autorství biskupů.¹² Kolektivní autorství potvrzuje např. i prohlášení nitranického biskupa Karola Kmečka z 1. března 1925, který v něm současně deklaruje cíle počínání ordinářů: Je to naše „spoločné opatrenie“, ktoré vzniklo „z vlastnej iniciatívy“, „jedine z nábožensko-mravných pohnútok“ a malo na mysli blaho štátu a jeho obyvateľov.¹³

Pátrání novinářů po autorovi, mající nádech hledání hlavního viníka údajného útoku na socialisty a liberálně orientované vrstvy, nemohlo být úspěšné ani s ohledem na obvyklý mechanismus vzniku těchto biskupských memorand. Z technického hlediska text připravovali pověřeni jednotlivci nebo skupiny, grémiu biskupů je předkládal předsedající biskup a po diskusi, event. úpravách a schválení se pastýřský list stával společným stanoviskem celého sboru.¹⁴ V tomto případě v roli předkladatele vystupoval biskup Fischer-Colbrie. Úspěšnější byly v této záležitosti státní úřady, resp. pátrání Ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska. Počátkem března 1925 označilo za inspirátora a autora textu listu trnavského adminis-

¹⁰ Srov. Kresťan-katolíkovia je zakázané členstvo v protikresťanských organizáciach. In *Slovenský kresťanský socialista*, 15. 1. 1925, roč. 5, č. 1, s. 1 – 2.

¹¹ Národní archiv Praha (dále NA Praha); fond Prezídium Ministerstva vnitra (dále f. PMV – AMV), aj. 225 – 355 – 16, k. 335 – informace pro ministra, b. d., asi 1. 3. 1925.

¹² Srov. např. Kto písal pastiersky list? In *Slovenský denník*, 8. 1. 1925, roč. 8, č. 5, s. 2; Pastýřský list slovenských biskupů. In *Moravská orlice*, 21. 1. 1925, roč. 63, č. 16, s. 2; Apoštolský nuncius Mons. Marmaggi dementuje zprávu Večerníku Českého slova. In *Čech*, 19. 1. 1925, roč. 50, č. 19, s. 1; Autor pastierskeho listu. In *Slovák*, 14. 1. 1925, roč. 7, č. 10a, s. 1; Zesnulý biskup dr. Fischer-Colbrie – autorem pastýřského listu. In *Národní listy*, 31. 5. 1925, roč. 65, č. 149, s. 1.

¹³ KMEŤKO, Karol. Proti pomluvám biskupského sboru. In *Slovák*, 5. 3. 1925, roč. 7, č. 52, s. 1; Osvedčenie. In *Čech*, 4. 3. 1925, roč. 50, č. 62, s. 1; Slovenští biskupové se vymlouvají. In *Rudé právo*, 4. 3. 1925, roč. 6, č. 53, s. 6; Ústup biskupů slov. In *České slovo*, 4. 3. 1925, roč. 17, č. 53, s. 2; Situace. In *Národní listy*, 4. 3. 1925, roč. 65, č. 62, s. 1; Situační. In *Moravská orlice*, 5. 3. 1925, roč. 63, č. 52, s. 1. Autor v posledně jmenovaném periodiku přidává komentář: Tomuto vysvětlení lze spíše věřit než křiku „vycházejícimu z advokátní kanceláře střídavě ministerské dvojice: Markovič – Dérer a spíše než povyku, který dle pokynů 'shůry' denně v Českém slově tropí slavný pán Igor Hrušovský“.

¹⁴ Tisk spekoval o výhradách k listu, jež měli mít biskupové Blaha, Gebej a Kmečko. Potvrzení nebo vyvrácení těchto úvah je věcí dalšího zkoumání problematiky. Srov. Biskup, který protestuje proti pastýřskému listu. *České slovo*, 8. 1. 1925, roč. 17, č. 7, s. 3; Podpis ndp. biskupa Blahu. In *Slovák*, 27. 2. 1925, roč. 7, č. 47, s. 5; I biskup Blaha podlehł nátlaku? In *Národní listy*, 5. 2. 1925, roč. 65, č. 35, s. 5.

trátora Jantausche,¹⁵ který zpracoval podněty a textové návrhy biskupů z porad v Žilině, přičemž při kompletaci dokumentu měl úzce spolupracovat jako s poradci kanovníky trnavské kapituly Gejzou Szücsim a Vendelínem Halászem (1884 – 1927).¹⁶ Autor informace zdůraznil, že prvně jmenovaný kanovník byl důvěrníkem a osobním přítelem biskupa Fischera-Colbrie, byl mu prý zcela oddaný, proto nelze vyloučit, že vliv na stylizaci měl i košický biskup.¹⁷ O dva měsíce později ministerstvo na základě sdělení Okresního úřadu v Trnavě své sdělení opravilo: „*Autorom pastierskeho listu bol kanonik Vendelín Halasz.*“ Označilo ho za důvěrného přítele a sekretáře apoštolského administrátora Jantausche a osobního přítele košického biskupa Fischera-Colbrie. „*Halasz je maďarského zmýšľania.*“ V době svých římských studií si nechal své původní jméno Hudec změnit na Halasz. „*Prírodzene dla toho je toto: trojica Halasz, Dr. Jantausch a Fischer-Colbrie dala duševný zrod listu a obsah jeho zložil Halasz, k čomu Dr. Jantausch a Fischer-Colbrie dali svoj súhlas. Kanonik Halasz uplatnil v liste svoje maďarské a protištátne zmýšľanie a dosiahol tiež svojho účelu – pastierskym listom vyvolal spory a boj vo vnútornom politickom živote na Slovensku.*“¹⁸

Pokud jde o otázku motivace biskupů a cílů jejich počínání, dosavadní historiografie je při výkladu problému přece jen rozštěpená. Zdá se, že větší část historiků se kloní k názoru, že ordináři nechtěli naplnit pouze své pastýřské učitelské poslání v náboženské oblasti, ale jejich záměrem bylo zasáhnout i do politiky. Jestliže však prostudujeme veřejně dostupné projevy episkopátu, žádný z nich tezi o nenáboženské dimenzi listu explicitně nepotvrzuje. Přitom pro rozklíčování tohoto problému musí být sdělení hierarchů směřodatná. V jiném případě bychom museli připustit, že nejsou pravdivá a biskupové sami výroky o nepolitičnosti dokumentu přestupují Desatero, příp. zpochybňují svůj morální profil a učitelský úřad. Na druhé straně musíme reálně reflektovat fakt, že pastýřský list slovenských biskupů vyvolal krátkodobou politickou (koaliční, vládní, parlamentní) krizi v zemi, politickou aféru, již

¹⁵ HOLEČKO, Miroslav (ed.). *S Láskou za pravdu. Pro veritate cum caritate. Zborník vybraných referátov a príspevkov z celonárodných osláv 125. výročia narodenia a 70. výročia biskupskej vysviacky Mons. Dr. Pavla Jantauscha, národovca a náboženského spisovateľa*. Bratislava : Národné osvetové centrum, 1997; BOSÁK, Lubomír - KYŠKA, Patrik (eds.). *Veľký duchom. Dr. Pavol Jantausch, biskup, prvý apoštolský administrátor trnavský*. Vrbové : mesto, 2010.

¹⁶ Pocházel z obce Nedašovce v okrese Bánovce nad Bebravou, teologická studia absolvoval v Římě, kněžské svěcení přijal 28. 2. 1910. Do války působil jako kaplan v Levicích, od r. 1914 byl katechetou, po válce se stal tajemníkem trnavského vikariátu. Podle paměti Karola Kórpera-Zrinského (*Můj život*. Bratislava : Lúč, 1993) se měl stát v r. 1926 nástupcem generálního vikáře Richarda Osvalda, ale brzy prý z funkce odešel a byl rektorem kněžského semináře. Jednalo se o velmi vzdělaného a zaslužilého kněze.

¹⁷ NA Praha, f. PMV - AMV, aj. 225 - 355 - 16, k. 335 - sdělení Ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska Prezidiu ministerstva vnitra v Praze, 4. 3. 1925.

¹⁸ NA Praha, f. PMV - AMV, aj. 225 - 355 - 16, k. 335 - sdělení Ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska Prezidiu ministerstva vnitra v Praze, 5. 5. 1925; Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky Praha, f. 2. sekce-politická - 1. Běžná spisovna (1918 - 1939), kart. 28 - sdělení Václava Müllera, 22. 6. 1925. Srov. ŠMÍD, Apoštolský nuncius, s. 258. - Svědectví Václava Müllera (1875 - 1958) je podle našeho názoru třeba brát vážně. V inkriminované době působil na pražském ministerstvu školství jako sekční šéf a ve státě řídil agendu kultu (náboženských záležitostí). Před válkou pracoval jako středoškolský profesor a věnoval se historii. ŠPĚT, Jiří. PhDr. a JUDr. Václav Müller. In *Časopis společnosti přátel starožitnosti*, 1958, roč. 66, s. 101.

přímo řešil vrcholný státní a stranický management. Co tedy způsobilo, že se stal předmětem velmi ostrých politických kontroverzí? Má teologický obsah pastýřského listu určeného lidem deklarujícím své ztotožnění s katolickou církví objektivně schopnost vyvolat v sekularizující se společnosti vyhrocené polemiky vnímané jako zahájení/pokračování „kulturního boje“?

Odpověď se pokusíme hledat nejprve v obsahu samotného pastýřského listu. Hned na počátku výkladu chceme zdůraznit fakt, že biskupové naléhavě akcentují verš z evangelia o povinnosti „dobrého pastýře“ přicházejícího „ke svým ovcím“ s úmyslem varovat před „falešnými proroky“, jejichž úmyslem je „krást, zabít a hubit“: „Ja som dobrý pastier. Dobrý pastier dáva svoj život za svoje ovce“ (Jan, 10, 10, 11).¹⁹ Zdůrazňují, že koncipováním listu „len svoju povinnosť plníme [...] nikoho nenútime, nenásilníme, ani neprenasledujeme, každý si rozhodne sám...“²⁰ Bylo to od nás očekáváno a učinili jsme to „pre slávu Boha a pokoj ľuďom dobrej vôle“ (Luk. 2, 14). Vnitřní hlas našeho svědomí nás nutí ozvat se, dokud je ještě čas. Chceme odhalit nepřítel církve a věřících toužících po spase své duše, ukazujeme vlka v rouše beránčím, který vystupuje opatrně a nezděráhá se používat lži a mystifikace.

Vlastní text pastýřského listu, stylisticky přizpůsobeného vnímání obyčejného člověka a bohatě protkaného citáty z Nového zákona, které legitimizují závěry signatářů, je vlastně výkladem učení katolické církve o sociální otázce a jejím řešení. Obsahově volně navazuje na obdobné výklady papežské kurie známé z encyklik a dalších projevů hlav katolické církve. Z věcného pohledu nepřináší nic nového, co by nebylo známé už z minulosti a mnohokrát opakované i v žurnalistice. Pastýřský list neříká, jak sociální problémy řešit, ale kriticky odmítá koncepty, s nimiž přicházejí socialistické teorie.²¹ Věřící před nimi varuje a poučuje ty, kteří podleli krásným slovům a slibům agitátorů a svým způsobem tyto nepřátele katolické církve (socialisty, komunisty, anarchisty aj.) podporují, jak situaci řešit. Jeho cílem je zformovat katolický tábor a semknout jej do jednoho celku. Chce udělat v církvi pořádek a jasno. Sankční část směřuje vůči těm katolíkům, kteří jejich vysvětlení vědomě („zlomyselne“) nechtějí akceptovat.

Rétorika pastýřského listu má radikální nádechy, přičemž realitu pojmenovává na jedné straně otevřeně, avšak na druhé straně bohatě pracuje s expresivně zbarvenými příklady. Radikálně socialistickou ideologii např. označuje za „falošné evanjelium“ a „nové bludy“. Její realizátoři jsou „falošnými prorokmi“, „nesvedomitými sobeckými dobrodruhi“ a „dravými vlky“. Počínání socialistů a komunistů je „krompáčom satanášovým“, které vyvolalo „biedu, o akej svet nikdy predtým nepočul“. Jejich sociální koncept je „cestou do pekla“. Vytýká jim, že „duchovní sú pre nich iba naničhodnými darmožráčmi, bruchopasníkmi“ nestarajícími se o hladovějící zástupy, „ba sú nepriateľmi chudobý“. „Duchovenstvo im je červeným súknom, ktoré začierniť, zatieniť a do blata potupy vťahnut' je im lahôdkou.“ „Radi by cirkev pozba-

¹⁹ <<http://www.bible.net.cz/app/bible/passage?path=Jan+10%2C11-18&search=Otev%C5%99%C3%ADt>> [28. 3. 2023].

²⁰ Duchovná správa a protikresťanské sdruzenia. In *Slovák*, 28. 12. 1924, roč. 6, č. 270a, s. 2.

²¹ Na okraji, jako by mimochodem, je však v pastýřském listu patrné také vymezování se vůči kapitalistickému liberálnímu společenskému systému, který také páchá krivdy. Nechce ho odstranit, ale vyzývá k aktivitám, které vyřeší sociální nerovnost ve společnosti.

viť všetkého vplyvu a orabovať i posledného haliera, aby potom ako pokazená slúžka a opustená žobráčka hľadala útulok - v katakombách.“ Kříž, katechismus a cokoliv, co je památkou připomínající nadpřirozenou víru, by rádi viděli „mezi odhodněnými haraburdami, které ešte veľkodušne dovolili, komu sa páči uschovávať si v tajnej domácej komôrke.“

Analýza obsahu pastýřského listu nás vede k závěru, že dokument můžeme interpretovat jako projev učitelského úřadu episkopátu, který prvoplánově nesleduje politické cíle ve smyslu služby politickému nebo jiným strukturám katolického tábora. Dále se domníváme, že často opakovanou tezi o jeho souvislosti s parlamentními volbami v roce 1925 je třeba brát opatrně, neboť volby se konaly tehdy jednak předčasně (jak do Poslanecké sněmovny, tak i Senátu) a v době vydání listu nebyly na pořadu dne, maximálně se v novinách, příp. v kuloárech o jejich možnosti spekulovalo. Reflexe tisku z roku 1925 kromě toho ukazuje, že na podzim byla problematika pastýřského listu už „zapomenuta“, resp. překryta daleko naléhavějšími záležitostmi, konkrétně v církevní oblasti důsledky Marmaggiho aféry. Současně je však třeba konstatovat, že objektivně pastýřský list vstoupil svým obsahem do veřejného diskurzu, který překračoval hranice katolické církve. Dotýkal se problémů, jež byly v tehdejší slovenské i české společnosti živé (optimální podoba politického systému, sociální otázka, problém sekularizace, školství a výchova, ale i funkčnost stranicko-politického systému, česko-slovenská jednota). Jsme však přesvědčeni o tom, že vládní krize, kterou vydání pastýřského listu způsobilo, a vše co s tím souviselo, bylo dílem politických stran (resp. tisku jako jejich mluvčího), v první řadě socialistických, s úmyslem katolickou církev i málo ohebný politický katolicismus zatlačit a odstranit.

Českoslovenští národní socialisté

Pastýřský list, mezi jehož datací a zveřejněním existuje zhruba měsíční časová proluha, vysvětlovaná v tisku jako důkaz nejednotnosti postoje k jeho obsahu a diskuse biskupů,²² vyvolal doslova mediální lynč autorů a jejich díla. Vedoucí roli v něm převzaly tiskoviny stran vládní koalice, prioritně národní socialisté a sociální demokraté, ale tiskové orgány národních demokratů a agráriků si s nimi příliš nezadaly, byť jejich postoj lze označit za přece jen daleko umírněnější. V českých zemích byli nejhlasilivějšími a nejdohodlanějšími kritiky národní socialisté, zatímco na Slovensku měli hlavní slovo sociální demokraté. Tato skutečnost souvisela s faktem, že národněsocialistický tisk na Slovensku (a také kádr funkcionářů) na východě země byl v obou stranách kvalitativně odlišný, přičemž navíc snad hlavní lídr nebo motor protikatolické kampaně a vůdce národních socialistů na Slovensku poslanec Igor Hrušovský (1879 - 1937)²³ žil tehdy v Praze a dostával velký prostor na stránkách českého tisku, i v záležitostech týkajících se Slovenska.

²² Srov. např. Biskup Marian Blaha proti pastierskemu listu. In *Robotnícké noviny*, 6. 1. 1925, roč. 22, č. 4, s. 1.

²³ Igor Hrušovský (1879 - 1937). In *Biografický lexikón Slovenska*, 3. Martin : SNK, 2007, s. 658 - 659; KÁZMEROVÁ, Ľubica. Igor Hrušovský - zastánca čechoslovakizmu. In *Historická revue*, 1995, roč. 6, č. 4, s. 26; TÁŽ. *Igor Hrušovský. Osobnosť národných socialistov*. In MICHÁLEK, Stanislav - KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol. *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2003, s. 219 - 222.

Dříve, než provedeme reflexi postoje národněsocialistické strany k pastýřskému listu slovenských biskupů, bude užitečné tento politický subjekt alespoň stručně charakterizovat.²⁴ Reformistický proud národních socialistů patřil až do roku 1989 k páteřním prvkům českého/československého stranicko-politického systému. Politická strana českých národních sociálů se formovala jako produkt politické diferenciacie české společnosti probíhající v 90. letech 19. století. Vymezila se vůči internacionalismu sociálních demokratů a její členskou základnu tvořily dělnické a nemajetné střední vrstvy obyvatelstva. Byla stranou "malého českého člověka", nacionalistickou a na veřejnosti radikálně vystupující s programem prosazení konceptu českého socialismu. V letech první Československé republiky, poté, co se rozešla s anarchokomunisty (1923), byla pod názvem Československá strana národně socialistická (od 1926) pravidelnou součástí vládních koalic (s výjimkou let 1926 - 1929) a stala se jedním ze sloupů demokratického politického systému první Československé republiky. Měla zastoupení v Pětce, disponovala početným kádrem poslanců a senátorů v parlamentu a její ministři se podíleli na práci většiny vládních koalic první československé republiky. Od r. 1919 měla také zemskou organizaci na Slovensku a později i na Podkarpatské Rusi. Nejvýraznějším rysem charakterizujícím politiku strany na Slovensku byla prezentace, obhajoba a obrana myšlenky jednoty Československa jako demokratického národního státu vytvářejícího vhodné podmínky pro politický, hospodářský, sociální a také kulturní vzestup československého národa. Programové dokumenty strany pracovaly s umělým a politicky vykonstruovaným konceptem existence československého národa složeného ze dvou etnických větví, české a slovenské, a hovořícího v podstatě stejným jazykem. Tuto ideu tzv. čechoslovakismu interpretovaly jako nejlepší cestu k obhajobě státní samostatnosti a k zajištění svobody lidí. Disponovaly představou o dlouhodobém procesu sblížení obou etnických větví udržujících si své individuality, během něhož dojde k překonání přirozených rozdílů mezi Čechy a Slováky. Představovaly si, že konečným výsledkem této divergence bude v budoucnu vznik nové, kvalitativně vyšší syntézy. Programové dokumenty strany opakovaně zdůrazňovaly tezi o úzké souvislosti fenoménů budoucnost slovenského národa a československá jednota.²⁵

V rámci základní charakteristiky strany nás s ohledem na naše téma prioritně zajímají její programové postuláty týkající se náboženských a církevních otázek a jejich uvádění do běžného denního života. Z programového hlediska se ČSNS hlásila k ideám pokroku a socialismu. Přesto však náboženský život považovala za důležitý nástroj podpory a rozvoje životních obzorů svých členů. Vysoce oceňovala zejména mravní hodnoty křesťanství. „*Proto ani my jako socialisté nestavíme se k nábo-*

²⁴ K dějinám strany srov. např. HARNA, Josef. Český národní socialismus. In MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel et al. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 - 2004, 1. Období 1861 - 1938*. Brno : CDK, 2005, s. 763 - 791; TÝŽ. *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha : Academia, 1978; TÝŽ. *Politické programy českého národního socialismu 1897 - 1948*. Praha : HŮ AV ČR, 1998; KÁZMEROVÁ, Lubica. Československá strana národno-socialistická. In LIPTÁK, Lubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku, 1860 - 1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 146 - 150.

²⁵ Srov. MAREK, Pavel. Defender of Czechoslovak unity. A probe into the politics of the Czechoslovak National Socialist in Slovakia between 1918 and 1938. In *Науковий вісник Ужгородського університету, серія Історія*, 2022, вип. 2 (47), s. 121 - 122. [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(47\).2022.267340](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(47).2022.267340)

ženství a priori záporně, i když máme k jednotlivým církvím a dogmatům stanovisko kritické.²⁶ Pragmaticky refleктоvala skutečnost, že jádro národa „je ryze křesťanské“. Proto pracovat proti náboženství by znamenalo nejen „zdržovat a oddalovat náš cíl“, ale když lidé uvidí, že jim nebereme to, na čem lpí, přikloní se k nám.²⁷ Za důležitou spojnicí mezi socialismem a náboženskými hnutími považovali sociální problém. Křesťany oceňovali jako důležitého spojence a svého partnera v zápase o nastolení spravedlivější společnosti a lepšího společenského řádu. „I socialismus je [...] bojem za duchovní statky, za čistší kulturu a lepšího člověka.“²⁸ Druhou rovinu reprezentuje však praxe národních socialistů, přenášení teoretických postulátů do jejího chování ve veřejném a politickém životě. Politikové při oceňování významu víry a některých rovin křesťanského učení současně disponovali představou o možnosti izolovat v praxi teologii od života církví. Hovořili o inspirativnosti některých náboženských myšlenek, avšak vůči samotným církvím zaujímalí většinou kritické stanovisko. Ideálně si přáli přesunout problematiku náboženství a církví do roviny privátního života člověka. Sekularizaci společnosti viděli jako posílení demokracie. Tuto ideu nejzřetelněji promítli do požadavku přijetí zákona o odluce církví od státu.

Vytyčení nové koaliční strategie postupu

Vydání pastýřského listu zastihlo národní socialisty ve stavu jisté rozpolcenosti. Jejich noviny, brožury, schůzová činnost, ale také vystoupení poslance Igora Hrušovského v Poslanecké sněmovně byla v první polovině 20. let naplněna soustavnou kritikou katolické církve, chování kněží a reprezentantů politického katolicismu, ale také státní církevní politiky. Zdálo se jim, že od vzniku republiky je řešení ožehavé, ale současně významné problematiky tzv. „kulturní politiky“, tj. komplexu otázek souvisejících rolí náboženství v životě občanů, ve výchově mladé generace a v celé společnosti a s postavením církví, zejména dominující katolické, a jejich rolí ve státě, odsouváno na vedlejší kolej. Preferovány jsou otázky nacionální a sociální, což je sice v pořádku, avšak pokroková společnost se neobejde bez vyřešení problémů souvisejících s duchovním životem národa. Tvrdili: Za šest let se československý národ v překonání církevně-politických otázek od doby Rakouska-Uherska neposunul.²⁹ Ústava obsahuje pouze všeobecné deklarace. V legislativě týkající se církví panuje zmatek a neujasněnost, platí právo psané i zvykové. Církev katolická rozhoduje tam, kde by měl rozhodovat stát jako suverén. Církev jsou dotovány ze státního rozpočtu, přičemž katolická je preferována. Vznikla zbytečná legace ve Vatikánu, kterou je nutno zrušit. Řím vyvíjí proti ČSR nepřátelskou politiku. Projekt konkordátu je pro nás pokořením a ztročením. Buď jsme samostatní, nebo vazalem. Jediným částečným ziskem je tzv. malý školský zákon č. 226 z 13. července 1922³⁰

²⁶ HARNA, *Politické programy českého národního socialismu 1897 – 1948*, s. 187.

²⁷ Tamtéž, s. 61 – 62.

²⁸ Tamtéž, s. 188.

²⁹ UHLÍŘ, Antonín. Kulturní politika v novém roce. In *České slovo*, 1. 1. 1925, roč. 17, č. 1, s. 1. Srov. realitu, např. Srov. TRAPL, Miloš. Český politický katolicismus v letech 1918 – 1938. In MAREK, Pavel (ed.). *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno : CDK, 2008, s. 187 – 195.

³⁰ <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgzif6mrsgy-wta>> [7. 4. 2023.] Srov. TRAPL, Český politický katolicismus v letech 1918 – 1938, s. 194; KORÁB-

upravující výuku náboženství ve školách. Všechny snahy po změnách narážejí na „papežence“, ČSL a Slovenskou ľudovou stranu. Skvěle je propojena politika na lince nunciatus, římská diplomacie, československý politický katolicismus. Katolická církev přešla do bojové fáze a Vatikán dává její hierarchii povel k dobývání politické moci.³¹ Koalice místo rázného řešení problematiky (tj. odluce) dala přednost pružnému heslu úpravy poměru mezi státem a církvemi, politice malých kroků, která odsovává cíl do vzdálené budoucnosti. Přitom je třeba jednat ihned.

Národní socialisté patřili v meziválečném období k nejhlasitějším a nejdůslednějším stoupencům myšlenky odluky církví od státu. Např. na Slovensku se volání po tomto opatření opakovaně ozývalo na vnitrostranických i veřejných shromáždění ČSNS v jednotlivých regionech. ČSNS vnímala oddělení života církví a jejich záležitostí od činnosti orgánů veřejné správy (sekularizaci) jako krok učiněný správným směrem. Prospěch prý přinese oběma stranám. Církvím otevře cestu ke „zvroucení, zušlechtění a zdokonalení náboženského cítění církevního a náboženského života u nás“, pro stát bude důležitým krokem jeho dobudování, národní konsolidace, a v neposlední řadě ulehčením a zjednodušením poměrů na Slovensku. Odluka z Československa odkládá nebezpečí kulturního boje, který si strana nepřejí.³² Velmi litovali skutečnosti, a považovali to za chybu, že odluku neprovedlo již Revoluční Národní shromáždění, kdy prý pro tento krok existovala příznivá atmosféra.³³

Na druhé straně si stranické elity uvědomovaly a členská základna jim to připomínala, že pouštějí do éteru pouze svá zbožná přání a představy, že se jedná jen o slovní nářky, ale k nápravě tohoto stavu, tj. k prosazení zásadních opatření, resp. k přijetí zákonných norem, je daleko. Politikové viděli, že národní socialisté jsou sice u moci, tvoří nedílnou součást vládní koalice, která má dokonce řešení některých úkolů tohoto typu ve svém programu,³⁴ avšak sílu, která by jim umožnila jak svůj vlastní, tak i koaliční program uvést do života, postrádají.

Poměrně jasně pozici národních socialistů v rámci koalice a jejich vyhlídky týkající se prosazení programu³⁵ a změny v církevní politice koalice definoval 10. sjezd

KOVÁ, Kateřina. „Bude nutno výchově dáti směry nové.“ Výchova a vzdělávání v programech politických stran meziválečného Československa. In *Historia scholastica*, 2019, roč. 5, č. 2, s. 9 – 13. <https://doi.org/10.15240/tul/006/2019-2-001>; Ovšem jednání ÚVV strany 24. 4. 1922 osnovu zákona hodnotilo jako kompromisní a nedokonalou a poslancům uložilo při jejím projednávání ve sněmovně její nedostatky odstranit. Srov. *Tajemnická zpráva o činnosti Československé strany socialistické v roce 1921 – 1923*. Praha : ÚVV ČSS, b. d. [1924], s. 12.

³¹ UHLÍŘ, Antonín. Laicita státu a církev. In *České slovo*, 20. 3. 1925, roč. 17, č. 67, s. 1 – 2.

³² HARNA, *Politické programy českého národního socialismu 1897 – 1948*, s. 190.

³³ HRUŠOVSKÝ, Igor. Rozluka církve a státu a Slovensko. In *České slovo*, 8. 1. 1925, roč. 17, č. 7, s. 2.

³⁴ Dne 28. září 1922 jednalo o vstupu národních socialistů do koalice vedené A. Švehlou zastupitelstvo strany. Přes protesty Bohuslava Vrbenského, odmítajícího pětičlennou koalici a myslícího na spolupráci s KSČ, formulovalo minimální požadavky podmiňující vstup strany do Švehlovy vlády. Jednou z nich bylo předložení osnov zákonů, které vyřeší rozluku církví a státu. *Tajemnická zpráva*, s. 18.

³⁵ Brněnský sjezd zpřesnil požadavky strany v církevní oblasti takto. Žádáme: sjednocení konfesního práva v celém státě; vymezení kompetence ministerstva zahraničních věcí a ministerstva školství a národní osvěty a větší jejich horlivost ve všech politiky církevní; snížení trestních předpisů, chránících privilegované postavení církví; důsledné provádění ústavního předpisu o rovnosti konfesí; důsledné uplatňování státní suverenity vůči církvím (právo nominace církevních funkcionářů, patronátního práva při prezentaci farářů); rozhraničení diecézí podle hranic státních; obdobné rozhraničení řeholí; snížení a posléze zrušení státního příspěvku na účely církevní a odkaz církve k samostatné úpravě

ČSNS konaný v prosinci 1924 v Brně.³⁶ Přejchod do ofenzívy však signalizovalo už zasedání ÚVV strany 4. května 1924.³⁷ Jiří Stříbrný (1880 – 1955)³⁸ v hlavním politickém referátu prohlašoval: Jeden bod vládního programu se nám nepodařilo pro odpor ČSLa dodnes uskutečnit – a to je vyřešení poměru státu k církvím. Jsme si vědomi obtížnosti tohoto úkolu, „ale je vyloučeno, že by mohly dnešní koalované strany strpěti nedodržení slova. Mělo by to osudné následky pro vytvoření všech příštích koalických vlád a mezi socialisty zaseloby to oprávněnou zásadní nedůvěru. [...] Kdyby se však ukázalo, že jedna z koalovaných stran jakoukoliv dohodu maří – nesneseme po dvou letech žádného dalšího odkladu, a nezbylo by nám nic jiného, nežli apelovati na ostatní pokrokové koalované strany – aby za účelem vyplnění koalických smlouvy – utvořily s námi pro přechodnou dobu minoritní vládu“.³⁹ Strategii vyloučení ČSL z vládní koalice jako cestu k realizaci úpravy vztahů mezi vládou a katolickou církví Stříbrný zopakoval ještě jednou v reakci na sjezdovou diskusi: Nemůžeme zato, že vznikla koalice pěti politických stran, v níž mají převahu měšťácko-buržoazní strany a jsme v ní menšinou. „Dnešní koalice je nutné zlo, které někdy s velkým sebezapřením nám jako straně pokrokové a socialistické je velmi těžko snášeti.“⁴⁰ Nemůžeme však jen naříkat, je třeba hledat nové cesty. Pravou a levou diktaturu nechceme. Absolutismus je vyloučen. Úřednickou vládu jsme už vyzkoušeli. Provést změny nějakým terorem nebo armádou by mohlo být kontraproduktivní. Volání po volbách je nebezpečné. Když se spojí lidovci se slovenskými luďáky, obdrží kolem milionu hlasů a Šrámek bude reklamovat místo premiéra. Nesmějte se tomu. Kompromisní cestou, která se nám nabízí, „by mohla být menšinová vláda“.⁴¹

sociálních poměrů kněžských podle majetku církevního; jinak stát nechť nereorganizuje kongruových zákonů, neboť není v jeho zájmu vzdalovati se z přímé cesty k zákona rozlukovému; zrušení teologických fakult; zstatnění matrik, zkomunalizování hřbitovů, zavedení jen národních památných dnů; zavedení obligatorního civilního sňatku; přísné provádění kazatelnicového paragrafu. Viz: NA Praha, fond Archiv Československé strany národně socialistické (dále f. Archiv ČSNS), k. 46 – Antonín Uhlíř: Program kulturně-politický; Z připravených řečí hlavních referátů na sjezdu naší strany v Brně: UHLÍŘ, Antonín. Stát a církev. In *České slovo*, 3. 12. 1924, roč. 16, č. 286, s. 6; Náš sjezd. In *Socialistická budoucnost*, 7. 12. 1924, roč. 22, č. 292, s. 4.

³⁶ NA Praha, f. Archiv ČSNS, kart. 46.

³⁷ *Tajemnická zpráva*, s. 38. – Tajemník strany zdůvodnil položení nového důrazu na řešení problematiky poměru mezi státem a církvemi od konce roku 1923 tím, že do pozadí ji zatlačila kauza Vrbenského a obecní volby.

³⁸ NA Praha, f. Archiv ČSNS, k. 561.

³⁹ NA Praha, f. Archiv ČSNS, k. 46 – referát J. Stříbrného v sekci 1; Z připravených řečí hlavních referátů na sjezdu naší strany v Brně: STŘÍBRNÝ, Jiří. Poměr státu a církví. In *České slovo*, 3. 12. 1924, roč. 16, č. 286, s. 5.

⁴⁰ Br. ministr Stříbrný o politických otázkách. In *České slovo*, 11. 12. 1924, roč. 16, č. 292, s. 1. – Citované výroky staví Stříbrného do pozice odpůrce pětikoalice. Ústřední tiskový orgán ČSL Lidové listy však sjezd v tomto ohledu považovaly za střet mezi vedením strany (Stříbrným), které chtělo koalici udržet, a levicí strany (mládež, část legionářů, zbytek realistů) vedenou E. Benešem, který současnou koalici prý označil za „skřípec demokracie a pokroku“ a rád by viděl její jiné složení vlády. Ministr dr. Beneš proti všennárodní koalici? In *Lidové listy*, 7. 12. 1924, roč. 3, č. 281, s. 1. – Historik A. Klimek dospěl naopak k závěru, že Beneš ve vedení národněsocialistické strany proti názoru radikálního Stříbrného hájil myšlenku udržení koalice s ČSL. KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české*, 13. Praha – Litomyšl : Paseka, 2000, s. 458.

⁴¹ Tamtéž.

Usnesení sjezdu dalo národněsocialistické straně jasnou instrukci: Pokud nebude vláda sto předložit předlohy o úpravě poměru mezi státem a církvemi v současném složení, „budíž to provedeno vládou menšinou“.⁴² Ústřednímu výkonnému výboru strany ukládáme, aby zvolil „vhodnou taktiku“ a splnění „smluveného koaličního programu“ zajistil.⁴³

Českoslovenští národní socialisté a pastýřský list

Kampaň vedená nekatolickým tiskem pastýřský list okamžitě přenesla do politického prostoru a tam s ním také pracovala jako s dokumentem, jehož vydání sledovalo politické cíle. Národněsocialistické noviny ústřední provenience, jež jsme analyzovali (Slovenské slovo, České slovo, Večerní České slovo), tento trend nejen respektovaly, ale také spoluvytvářely. Projev slovenských biskupů zahrnuly řadou nelichotivých výroků: je štvavý, vyzývavý, drzý, provokativní, neslýchaný, nesnášenlivý, nenávidný, pobuřující, v rozporu s úctou k přesvědčení lidí, výrazem teroru autorů, přehmatem a nátlakem, porušením mravních norem, hlásáním pomsty, výplodem inkvizičního jezovitismu atd. „Lud poznal, že katolícky klérus ukázal sa haddom na prsiach hrejúceho ho štátu a že jedine on je rušiteľom pokoja a snášenlivosti.“⁴⁴ Tiskoviny paralelně přinášely věcné výtky, prohršky, a shromáždily argumenty, proč je pro socialisty a pokrokové lidi pastýřský list neakceptovatelný a proč jej nelze přejít jako bagatelní text. Z jejich poměrně široké škály jsme vybrali pět důvodů, jež lze z národněsocialistického hlediska označit za zásadní:

1) Pastýřský list slovenských biskupů je protistátním činem zpochybňujícím suverenitu a svrchovanost státu. Jeho autoři vydáním porušili nejméně čtyři zákony:⁴⁵
 a) Ústavní zákon z roku 1920, který v článcích 107, 113 a 121 občanům garantuje svobodu svědomí a náboženského vyznání.⁴⁶ b) Kazatelnicový paragraf zákona č. 111

⁴² Komunistické Rudé právo se tomuto usnesení posmívalo a označovalo ho za „špásové“ a „směšné“. Psalo, že národní socialisté si v této záležitosti hrají na radikály. Všichni prý vědí, že je to pouze hra, protože strana nemůže odluku prosadit bez souhlasu národních demokratů a agrárníků, kteří si ji však nepřejí. Žádná církev není pro ně nebezpečná, ohrožení cítí pouze ze strany revolučního proletariátu. Jedině ten může prosadit „správnou odluku“. Čs. socialistický sjezd. In *Rudé právo*, 11. 12. 1924, roč. 5, č. 289, s. 1.

⁴³ Slavnostní den sjezdu naší strany. In *Večerní České slovo*, 9. 12. 1924, roč. 6, č. 284, s. 2.

⁴⁴ [Úvodník, bez titulků]. *Slovenské slovo*, 23. 1. 1925, roč. 5, č. 3, s. 1.

⁴⁵ Zahájení kulturního boje na Slovensku. In *České slovo*, 30. 12. 1924, roč. 16, č. 306, s. 1.

⁴⁶ <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html> [4. 4. 2023]. Srov. KAROLA, Petr. 100 let vztahu státu s církvemi, 100 let křivd a svárů. In *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica* 3. Praha : Karolinum, 2018, s. 34. <https://doi.org/10.14712/23366478.2018.17>

z 20. února 1919.⁴⁷ c) Paragraf č. 14 zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky.⁴⁸ d) Paragraf č. 1 zákona č. 309/1921 Sb. o útisku a ochraně svobody při shromážděních.⁴⁹ Vzhledem k tomu, že normy uvedené pod body b a c na Slovensku neplatily, později byla tato škála porušení zákonných dekretů rozšířena o poukazy na platné zákony č. 43/1895 o svobodném náboženství (paragraf 4) a č. 176 z 19. 9. 1898 (čl. 14, paragrafy 7 a 9) – kongruový.⁵⁰ Protože došlo k překročení zákona, je třeba z toho vyvodit důsledky a viníky potrestat. Nelze brát ohled na jejich postavení, neboť ustanovení platí pro všechny, a nepotrestat znamená degradovat státní svrchovanost. V případě, že stát nezakročí, biskupové si budou o nás dělat co chtějí. „*Není možné, abychom Republiku československou změnili v republiku římsko-katolickou.*“⁵¹ Stát se bude navíc blamovat, oslabí svou autoritu a prestiž.

2) Pastýřský list se propůjčil službě zájmům a cílům Slovenské ľudové strany. Její politika směřuje proti existenci Československé republiky a jejímu demokratickému státnímu zřízení. Ludáci využívají náboženství k dosažení politických cílů systematicky. Jejich ideálům je monarchie a jsou nástrojem Vatikánu. Usilují o rozbití celé vládní koalice se záměrem vypsání nových voleb. Proto útočí na ČSL a nutí ji k odchodu z vlády. Lidovci jsou v koalici spíše sice elementem „*nestálosti rušivým*“, brzdí přijetí zákona o odluce státu od církvi, jsou dokonce i nahraditelní, dovedeme si představit také menšinovou vládu bez jejich účasti, ovšem rozpad koalice a vypsání nových voleb je krokem přece jen riskantním. Situaci, do níž se ČSL dostala, si

⁴⁷ Doplnoval paragraf 303 trestního zákona č. 117 z 27. 5. 1852. Srov. <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjyguzvf6mjrg4wta>> [4. 4. 2023] - <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1011/1/2>> [4. 4. 2023]. Zákon stanovil: „Kdo veřejně nebo před několika lidmi nebo v dílech tiskových, rozšiřovaných vyobrazeních nebo spisech posmívá se učení, obyčejům nebo zřízením církve některé společnosti náboženské státem uznané, nebo ji zlehčítí hledí, anebo kdo nějakého jejího služebníka náboženského při výkonu obřadů bohoslužebných urazí nebo se v čas veřejného provozování náboženství tou měrou neslušně chová, že z toho jiným může vzejít pohoršení, dopouští se přečinu, ac není-li čin ten zločinem rušení náboženství, (§ 122), a potrestán býti má tuhým vězením od jednoho do šesti měsíců.- Stejně buď pro přečin, pokud tu není těžšího trestného činu, potrestán duchovní kteréhokoliv vyznání nebo osoba v podobné funkci činná, která při úkonu náboženském, zejména při vykonávání úřadu kazatelského, při náboženském vyučování nebo cvičení, při procesí, pouti nebo podobných shromážděních promlouvá o věcech státního nebo politického života, kritizuje platné nebo navrhované zákony nebo nařízení vládní, doporučuje určité organizace nebo strany, proti určitým politickým organizacím nebo stranám brojí, tisk určitého směru doporučuje nebo odmítá, do volebního zápasu ať ve prospěch ať ke škodě některých kandidátů nebo stran zasahuje.“

⁴⁸ <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzjgizv6njqfuya>> [4. 4. 2023] - stanoví tresty za veřejné popuzování k násilnostem, zášti, nepřátelství vůči skupinám nebo jednotlivcům pro národnost, jazyk, rasu, náboženství.

⁴⁹ <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2590/1/2>> [4. 4. 2023]. Paragraf měl toto znění: Kdo s někým (jeho rodinou, příbuzným neb osobou pod jeho ochranou jsoucí) zle naloží nebo mu způsobí újmu na těle, svobodě, cti, majetku nebo výdělku, nebo mu takovou újmu pohrozí, nebo vědomě využítkuje bezprostředně mu hrozící tísně nebo využije svého postavení jako úředník, učitel, duchovní nebo zaměstnavatel, chtěje tím bezprávně na něm vynutiti, aby něco konal, opomenul, nebo snášel, dopouští se útisku, bez újmy trestnosti činu podle jiných ustanovení trestních.

⁵⁰ Kultúrne korporácie československé proti klerikalizmu a fanatizmu. In *Slovenské slovo*, 23. 1. 1925, roč. 5, č. 3, s. 1; Falešní mučedníci. In *České slovo*, 4. 3. 1925, roč. 17, č. 53, s. 1 – 2.

⁵¹ Zahájení kulturního boje na Slovensku. In *České slovo*, 30. 12. 1924, roč. 16, č. 306, s. 1.

však z části zavinila sama díky své nestatečnosti vůči Římu. Je na něm plně závislá a řídí se jím více než ohledy na domácí politiku.⁵²

3) Pastýřský list je útokem na základní pilíře vládní koalice, na národněsocialistickou a sociálnědemokratickou stranu. Chce oslabit členskou základnu stran a převést řadu jejich příslušníků do Slovenské ľudové strany a katolických odborových organizací. Mnohé z příslušníků těchto stran poškozují, resp. terorizuje. Má cíl vládní koalici zabránit, aby realizovala svůj vládní program z roku 1922,⁵³ který předpokládá zásadní úpravu poměru mezi státem a církvemi.⁵⁴ Pastýřský list je odpovědí na volání po provedení odluky mezi státem a církvemi.

4) Vydání pastýřského listu je důkazem, že se připravuje rozsáhlá reakční akce vedená Vatikánem, jejímž cílem je nasměřovat katolíky do čela země a podřídit ji paapeži. Tato vrstva se nepodílela na vzniku republiky a nyní, kdy byla vzata na milost a zapojena do budování státu, přešla do ofenzívy, této šance zneužila a útočí na demokratický režim. Pastýřský list je součástí římské propagandy v Evropě, která usiluje o obnovení monarchismu a reakce. Řím nás už jednou připravil o samostatnost a dnes to zkouší znovu.⁵⁵

5) Za vydáním pastýřského listu stojí a jeho inspirátorem jsou síly ve službách maďarských zájmů a nesmířily se se ztrátou Slovenska, chtějí rozeštvat jeho obyvatelstvo, vyvolávají útok na československou jednotu a ohrožují celý československý národ. Vůdčí roli převzal košický biskup Augustín Fischer-Colbrie, jemuž sekunduje a slouží maďarská křesťansko-sociální strana, což dokazuje jejich chování i po zveřejnění biskupského listu.⁵⁶ Biskup si osobně vyžádal souhlas se zveřejněním lis-

⁵² UHLÍŘ, Antonín. Idea státu nadevše. In *České slovo*, 6. 3. 1925, roč. 17, č. 55, s. 1; Útok lutheránů na katolíky. In *České slovo*, 14. 2. 1925, roč. 17, č. 38, s. 2; Svrchovanost státu musí být uhájena. In *Večerní České slovo*, 27. 2. 1925, roč. 7, č. 45, s. 1; Autorita státu. In *České slovo*, 1. 3. 1925, roč. 17, č. 51, s. 1; Lidová strana připouští trestání vinníků. In *Večerní České slovo*, 4. 3. 1925, roč. 7, č. 49, s. 1.

⁵³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna - NS RČS, 1920 - 1925, PS, 159. schůze, 14. 10. 1922 - projev premiéra Antonína Švehly - <<https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/159schuz/s159002.htm>> [4. 4. 2023]. Srov. Program nové vlády. In *Národní listy*, 24. 10. 1922, roč. 62, č. 292, s. 1 (večerní vydání); Národní shromáždění. Poslanecká sněmovna. In *Lidové noviny*, 25. 10. 1922, roč. 30, č. 536, s. 2. Úprava poměru mezi státem a církvemi je v programu vlády uvedena ve velmi obecné rovině, koalice se zavazovala pouze k tomu, že ji bude řešit, bez jakýchkoliv dalších plánů nebo představ o obsahu. Odluku však po přijetí ČSL nechystala (Jan Šrámek se stal členem Pětky) a plánovala přijímání dílčích úprav.

⁵⁴ Jde o stát nebo o socialisty? In *České slovo*, 19. 2. 1925, roč. 17, č. 42, s. 4; Staronové dohody o koalici. In *Večerní České slovo*, 21. 2. 1925, roč. 7, č. 39, s. 1; Poslanecká sněmovna je svolána. In *Večerní České slovo*, 25. 2. 1925, roč. 7, č. 43, s. 1; UHLÍŘ, Antonín. Idea státu nadevše. In *České slovo*, 6. 3. 1925, roč. 17, č. 55, s. 1.

⁵⁵ Příčiny a důsledky pastýřského listu slovenských biskupů. In *České slovo*, 17. 1. 1925, roč. 17, č. 15, s. 1; Proti náporu klerikální reakce - pro vykonání pokrokových povinností. In *České slovo*, 18. 1. 1925, roč. 17, č. 16, s. 1; UHLÍŘ, Antonín. Politika státní a církevní. In *České slovo*, 23. 1. 1925, roč. 17, č. 20, s. 1; Ve stínu pastýřského listu. In *České slovo*, 24. 2. 1925, roč. 17, č. 46, s. 1.

⁵⁶ Pastýřský list a hierarchie na Slovensku. In *České slovo*, 13. 1. 1925, roč. 17, č. 11, s. 3; Provokace katolického biskupa. In *České slovo*, 14. 1. 1925, roč. 17, č. 12, s. 3; Útěk viníka od zlého činu. In *České slovo*, 16. 1. 1925, roč. 17, č. 14, s. 2; Z činnosti maďarského biskupa v Košicích. In *České slovo*, 24. 1. 1925, roč. 17, č. 21, s. 1; Proti provokacím maďarského biskupa v Košicích. In *České slovo*, 5. 2. 1925, roč. 17, č. 30, s. 3; Protislovenské a protistátní extratury maďarské hierarchie. In *České slovo*, 8. 2. 1925, roč. 17, č. 33, s. 4; Pastýřský list a národní otázka. In *České slovo*, 28. 2. 1925, roč. 17, č. 50, s. 1; Velezrádná činnost maďar-

tu u kardinála Jána Czernocho (János Csernoch, 1852 – 1927), primase uherského.⁵⁷ List je poznamenaný tendenci udržet neuvědomělý slovenský lid ve vleku luďácko-maďarsko-monarchistické propagandy.⁵⁸

Pokud radikálně vedenou tiskovou kampaň národněsocialistické žurnalistiky směřující proti pastýřskému listu zhodnotíme, docházíme k závěru, že plně korespondovala s trendy a postoji strany, jakými se prezentovala v první polovině 20. let. „ČSNS jest přesvědčena, že jedná v duchu nejušlechtlejších tradic husitských a českobratrských a v duchu opravdového křesťanství, jestliže žádá, aby se církev spojily se svým ryze duchovním posláním, dávající bohu, což božího jest, a ponechaly moc a správu veřejnou státu.“⁵⁹ Naše sonda celkem přesvědčivě dokazuje, že směřovala proti katolické církvi, papežské kurii a slovenskému a českému politickému katolicismu. Pracovala s málo věrohodnými a účelovými politickými konstrukty; pravdivost dílčích postřehů nelze samozřejmě vyloučit.

Na druhé straně se však nemůžeme ubránit dojmu, že na rozdíl od útočného tisku reakce vůdčích elit strany na vydání pastýřského listu byla přece jen opatrnější. Nechceme tím říci, že s jádrem tvrzení publikovaných v tisku nesouhlasila nebo se od nich distancovala, ale alespoň část z těch prozíravějších se očividně nenechala strhnout k radikálním projevům a vedení strany ke kauze zaujalo vyčkávací postoj. Tento závěr opíráme o usnesení předsednictva ústředního výkonného výboru strany, které na svém zasedání 13. ledna 1925 za účasti předsedy strany Václava Klofáče (1868 – 1942)⁶⁰ a poslance Aloise Tučného (1881 – 1940)⁶¹ a na základě referátu Igora Hrušovského sice poslancům a senátorům strany uložilo pokračovat „v akci proti původcům listu v čele s biskupem Fischerem-Colbríe“, požádat vládu, aby užila proti kněžím, kteří terorizují občany, omezují jejich práva ústavou zaručená a vyvolávají kulturní boj postih, odebrala jim kongrua, a doporučilo v celé zemi „uspořádat projevy proti klerikalismu“.⁶² Zásadní (oficiální, celkové) stanovisko však vedení strany nezaujalo, své usnesení postoupilo vládě, v níž mělo ministry, a tím na ni přeneslo také odpovědnost za další postup. Vláda vzala memorandum národních socialistů na vědomí na svém jednání 14. ledna a na jeho základě se usnesla, že po analýze celé problematiky pastýřského listu vydá ke kauze vládní prohlášení.

Po analýze dostupných zdrojů ke kauze docházíme k závěru, že zaujetí zdrženlivého stanoviska (taktického vyčkávání) vedení ČSNS vůči pastýřskému listu mělo dva důvody.

Opíralo se o usnesení 10. sjezdu strany, které doporučilo odblokovat neprůchodnost problematiky úpravy vztahu mezi vládou a církvemi jako součásti koaličního

ského kněžstva na Slovensku. In *České slovo*, 1. 3. 1925, roč. 17, č. 51, s. 1; Baňská Bystrica. In *Slovenské slovo*, 20. 3. 1925, roč. 5, č. 13, s. 6 – 7.

⁵⁷ Další úklady maďarského kléru proti republice. In *České slovo*, 7. 3. 1925, roč. 17, č. 56, s. 4.

⁵⁸ Původcem pastýřského listu slovenských biskupů arcibiskup Kordač a velezrádný Jehliczka? In *České slovo*, 10. 1. 1925, roč. 17, č. 9, s. 1.

⁵⁹ HARNA, *Politické programy českého národního socialismu 1897 – 1948*, s. 120.

⁶⁰ VONDRA, Roman. Václav Klofáč (1868 – 1942). In *Historický obzor*, 2009, roč. 20, č. 7 – 8, s. 181 – 184.

⁶¹ NA Praha, f. Archiv ČSNS, k. 505.

⁶² Zápis ze zasedání se v archivu strany nedochoval. Srov. Proti původcům pastýřského listu slovenských biskupů. In *České slovo*, 14. 1. 1925, roč. 17, č. 12, s. 1; Proti původcům pastýřského listu slovenských biskupů. In *Večerní České slovo*, 14. 1. 1925, roč. 7, č. 10, s. 2.

programu Švehlovy vlády na bázi vzniku minoritní vlády. Současně nelze pochybovat o tom, že vydání pastýřského listu přišlo vedení strany vhod jako příležitost k nátlaku na ČSL. Tezi o využití situace potvrzuje výrok poslankyně Fráni Zemínové (1882 – 1962)⁶³ v debatě o předloze zákona o svátcích v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění 21. března 1925, která vydání listu označila za „vrchol diplomatické hlouposti a neznalosti“, který Řím draze zaplatí, neboť v odporu k němu došlo ke „sražení pokrokového světa v republice dohromady“ a posunu „kulturního probuzení Slovenska o celé století dopředu“.⁶⁴ Vedení strany ve vztahu k ČSL v kontextu vytvoření menšinové vlády pracovalo se dvěma alternativami: 1) ČSL se s pastýřským listem plně ztotožní, schválí uvedení jeho sankčních formulí do života, odmítne akceptovat potřebnosti těch, kteří porušili zákony, a postaví se proti plnění koaličního programu. Důsledkem bude buď její dobrovolné vystoupení z koalice nebo její vyloučení koaličními partnery. Potom se otevře prostor pro vznik menšinové vlády bez podílu ČSL.⁶⁵ 2) ČSL zaujme k pastýřskému listu „konstruktivní postoj“ zahrnující souhlas se sankcemi proti kněžím, kteří nerespektovali platnou legislativu, a hlavně její politické chování umožní přijetí těch norem upravujících vztah mezi státem a církvemi, jež jsou koalici připraveny k jednání. Pro obě varianty vedení strany virtuálně kalkulovalo se vznikem „pokrokového bloku politických stran“ proti „katolické reakci“, který bude na ČSL vyvíjet tlak, ať už bude její stanovisko jakékoliv. Zemínová představu o protikatolickém bloku precizovala do podoby „Republikánského výboru pro svobodu svědomí“, jehož úkolem bude v konečné fázi vynutit si přijetí odlukového zákona „tlakem zdola“.⁶⁶ Umírněný postoj vedení strany k pastýřskému listu byl v tomto případě diktován vědomím, že síly národních socialistů ve vztahu k myšlence zformování protikatolického bloku jsou přece jen limitované. Správně si vyhodnotili skutečnost, že jejich projekt je reálný pouze v okamžiku, kdy pro něj získají relevantní politické partnery. V dané konstelaci to vyžadovalo upustit od radikálních postojů a najít v poměru k církvím a náboženským otázkám vyvážené stanovisko akceptovatelné předpokládanými spolupracovníky. Radikální přístup by je od kooperace odradil.

Druhým důvodem jistě zdrženlivosti národních socialistů v postoji k pastýřskému listu byl trochu paradoxně jejich strach ze vzniku minoritní vlády. Stříbrný na sjezdu strany její vytvoření sice navrhoval,⁶⁷ ale současně ji vnímal jako přechodný, krátkodobý, účelový útvar sloužící pragmatickému cíli. Byl si však vědom toho, že by se jednalo o riskantní krok jak z krátkodobého, tak zejména dlouhodobého hlediska, neboť přijatelných partnerů, kteří by lidovou stranu v koalici nahradili, nebylo mnoho (uvažovali zejména o Československé živnostensko-obchodnické

⁶³ K osobnosti srov. *50 let činnosti sestry Fráni Zeminové*. Praha : Ústřední jednota žen ČSNS, 1947; VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla - MARTÍNEK, Jiří et al. *Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2010, s. 92 – 112.

⁶⁴ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna - NS RČS, 1920 – 1925, PS, 336. schůze, 21. 3. 1925 – projev Fráni Zemínové. <<https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/336schuz/s336001.htm>> [9. 4. 2023]; Pro republiku a pokrok. In *České slovo*, 22. 3. 1925, roč. 17, č. 69, s. 1.

⁶⁵ Srov. Svrchovanost státu musí být uhájena. In *Večerní České slovo*, 27. 2. 1925, roč. 7, č. 45, s. 1; Lidová strana připouští trestání vinníků. In *Večerní České slovo*, 4. 3. 1925, roč. 7, č. 49, s. 1.

⁶⁶ Pro republiku a pokrok. In *České slovo*, 22. 3. 1925, roč. 17, č. 69, s. 1.

⁶⁷ Ministr Stříbrný v říško-německém tisku. In *České slovo*, 10. 2. 1925, roč. 17, č. 34, s. 3.

straně středostavovské, která však event. zapojení odmítala, příp. o německých sociálních demokratech, což však narušovalo principy koncipování koalice z českých a slovenských subjektů). Uvědomoval si, že vyloučení ČSL (v kontextu už zmíněného volebního postupu a očekávaných výsledků) je zavřením dveří do budoucna, projeví se otřesem důvěry a bude v budoucnu komplikovat vzájemné vztahy a koncipování koaličních jednotek. Národní socialisté rétoricky kulturní boj odmítali, menšinovou vládu viděli jako krajní krok a ve skutečnosti si přáli, aby východiskem z vládní krize, která nastala po podání interpelace německých sociálnědemokratických poslanců (12. února),⁶⁸ bylo nalezení kompromisu.

Na s netrpělivostí očekávané stanovisko klubu poslanců a senátorů ČSL k pastýřskému listu, vznikající v napjaté atmosféře střetu Šrámkova realistického křídla strany s pražskou radikálně naladěnou opozicí a formulované 26. února 1925, národněsocialistický tisk bezprostředně reagoval se zklamáním. Jako by očekával, že sama ČSL všem usnadní rozhodování a její ministři podají demisi. Situaci hodnotil slovy: usnesení ukazuje, že ČSL se za list postavila, podpořila slovenské a maďarské biskupy, a závěr odejít z koalice neudělala, což by bylo logické a správné rozhodnutí. Asi čekají, že je koalice vyloučí.⁶⁹ Po pár dnech autoři komentářů trochu slevili, psali o stanovisku ČSL jako opatrném, širokém, volném, diplomatickém, taktizujícím, které nabízí různý výklad. Jako by reagovali na fakt, že ČSL koncipovala osmičlennou komisi (v níž bylo šest kněží z obou sněmoven Národního shromáždění) vedenou ministrem spravedlnosti Josefem Dolanským (1868 – 1943)⁷⁰ a očekávali, že její zasedání může postoj lidovců ještě modifikovat.⁷¹ Komise měla 27. února schůzku se zastupujícím premiérem Stříbrným, která prý však nepřinesla nic nového. České slovo tvrdilo: ČSL je obojaká. Tvrdošijně chce zůstat ve vládě, drží se jí zuby nehty, ale současně stojí za biskupy.⁷²

Když však vláda 5. března 1925 Poslanecké sněmovně předložila odpověď na interpelaci poslanců německé sociální demokracie ve věci pastýřského listu,⁷³ národněsocialistická žurnalistika ho přijala jednak s ulehčením, ale také s euforií vítěze: vítáme, že se koalici podařilo udržet a že se všichni její členové zavázali realizovat

⁶⁸ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – NS RČS, 1920 – 1925, PS, 323. schůze, 12. 2. 1925 – naléhavá interpelace poslanců Paula Witticha, Adolfa Pohla a druhů vládě o pastýřském listu slovenských biskupů, tisk č. 5045. <<https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/323schuz/s323001.htm>> [10. 4. 2023]; Rozhodující chvíle v naší církevní politice. In *České slovo*, 13. 2. 1925, roč. 17, č. 37, s. 1; Pastýřský list ve sněmovně. In *Večerní České slovo*, 7. 2. 1925, roč. 7, č. 30, s. 1.

⁶⁹ Svrchovanost státu musí být uhájena. In *Večerní České slovo*, 27. 2. 1925, roč. 7, č. 45, s. 1; Lidovci se postavili za pastýřský list. In *České slovo*, 27. 2. 1925, roč. 17, č. 49, s. 1.

⁷⁰ TRAPL, Miloš. Josef Dolanský. In PEHR, Michal et al. *Cestami křesťanské politiky*. Praha : Akropolis, 2007, s. 62 – 63; RÁJA, Martin. Josef Dolanský. In *Biografický slovník českých zemí*, 23. Dig-Doš. Praha : HÚ AV ČR, 2010, s. 281 – 282.

⁷¹ Komise předložila klubům poslanců a senátorů strany stanovisko ČSL. Návrh byl přijat 4. 3. a korespondoval se strategií postupu Šrámkova vedení strany.

⁷² Napětí v koalici dosud trvá. In *Večerní České slovo*, 28. 2. 1925, roč. 7, č. 46, s. 1.

⁷³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – NS RČS, 1920 – 1925, PS, 324. schůze, 5. 3. 1925 – Odpověď vlády na interpelaci poslanců Paula Witticha, Adolfa Pohla a druhů vládě o pastýřském listu slovenských biskupů, tisk č. 5062. <<https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/324schuz/s324001.htm>> [10. 4. 2023]; Rázné odrazení klerikálního útoku na občanské svobody. Odpověď vlády Na interpelaci o pastýřském listu slovenských biskupů. In *České slovo*, 6. 3. 1925, roč. 17, č. 55, s. 1.

i ty body programu z roku 1922 (řešení církevně-politických otázek), jež nebyly dosud splněny. Svůj cíl jsme splnili a „lidovci ustoupili“.⁷⁴ Koaliční krize končí „porážkou klerikalismu na celé čáře“.⁷⁵ Řím musel kapitulovat před pokrokem národa – jako před pěti sty lety v Basileji. České slovo uvádí: Vládní odpověď list odsoudila jako protizákonný. Byl to boj se „zašlým světem“.⁷⁶ Sociolog a poslanec Antonín Uhlíř (1882 – 1957)⁷⁷ psal: Výsledek je velkým úspěchem ČSNS, neboť prosadila své požadavky. Odrážili jsme pokus, aby místo Národního shromáždění rozhodoval u nás papež. „ČSL není nic jiného než exponentka kněžstva a jeho mocenského úsilí“. Pevně se drží teze o nadpřirozené suverenitě církve a autoritě papeže. Ta je nad suverenitou státu a světovou autoritou.“⁷⁸ Autor článku v Českém slově uvádí: Rozpad koalice měl uvolnit cestu těm, kterým brání národní stát v cestě za jejich cíli.⁷⁹ Je dobře, že v kritické chvíli stál v čele státu Jiří Stříbrný. Zahájili jsme nový politický kurz státu – samostatný, suverénní, svobodný, demokratický, bez ohledu na zahraničí.⁸⁰

Samotný text odpovědi vlády na interpelaci, podepsané Jiřím Stříbrným a de facto vládní krizi a aféru kolem pastýřského listu ukončujícím, je ve srovnání s reakcí tiskovin ČSNS daleko střízlivější. Prohlášení deklaruje: 1) Vláda uznává právo všech státem uznaných církví a náboženských společností na svobodu ve věcech církevní administrativy a bude je hájit, pokud se ho užívá v mezích a v duchu platných zákonů. 2) Vláda je povinna a odhodlána bránit ústavou a zákony zaručená občanská práva. Nepřipustí porušování spolkového zákona, svobody voleb, svobody svědomí a vyznání. 3) Jestli došlo při realizaci sankcí uvedených v pastýřském listu k porušení zákonů, musí rozhodnout soudy. 4) V rámci disciplinárního řízení má státní administrativa právo zastavit kněžím vyplácení kongrua. 5) Na území celého státu platí pouze jedna svrchovanost, svrchovanost státu, autorita jeho zákonů a vlády. 6) Z hlediska klidu v zemi a náboženské snášenlivosti je třeba litovat toho, že při provádění ustanovení pastýřského listu došlo k porušení těchto hodnot. 7) Naléhavým úkolem vlády pro nejbližší období je realizace úpravy poměru mezi státem a církvemi v duchu vládního prohlášení z roku 1922.⁸¹

Závěr

Výzkum věnovaný problematice postoje ČSNS k vydání pastýřského listu slovenských biskupů z roku 1924 nás vede k formulaci následujících závěrů.

1. Českoslovenští národní socialisté reprezentovali v prvorepublikovém politickém systému politický subjekt, který sledoval myšlenku vytvoření národního socialismu. Její postoj k náboženské a církevní problematice je v programových dokumentech uváděn sice jako smířlivý, chápavý a tolerantní, nicméně ideálem strany

⁷⁴ Lidovci ustoupili na celé čáře. In *Večerní České slovo*, 5. 3. 1925, roč. 7, č. 50, s. 1.

⁷⁵ Z Národního shromáždění. In *České slovo*, 6. 3. 1925, roč. 17, č. 55, s. 2.

⁷⁶ Pravda vítězí. In *České slovo*, 7. 3. 1925, roč. 17, č. 56, s. 4.

⁷⁷ NA Praha, f. Archiv ČSNS, k. 505; <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Uhl%C3%AD%AD%C5%99_Anton%C3%ADn> [11. 4. 2023].

⁷⁸ UHLÍŘ, Antonín. Idea státu nadevše. In *České slovo*, 6. 3. 1925, roč. 17, č. 55, s. 1.

⁷⁹ Omyl p. Viktora Dyka. In *České slovo*, 12. 3. 1925, roč. 17, č. 60, s. 1.

⁸⁰ Nová státní éra. In *České slovo*, 7. 3. 1925, roč. 56, s. 5.

⁸¹ HELEŠICOVÁ, Věra – MACHATKOVÁ, Raisa (eds.). *Z protokolů schůzí 6. československé vlády (1. Švehlovy)*. 7. říjen 1922 – 9. prosinec 1925. *Edice vybraných pasáží*. Praha : Státní ústřední archiv, 1992, s. 220 – 222.

bylo vytvoření sekularizované společnosti, v níž bude důsledně provedena odluka církvi od státu. Její vystupování při řešení postavení katolické církve v meziválečném období bylo jednoznačně radikální a vyhraněně kritické.

2. Pastýřský list slovenského episkopátu z roku 1924 strana vnímala jako dokument sledující politické cíle.

3. Periodika národněsocialistické strany v aféře kolem pastýřského listu zaujala alespoň v českém prostředí vůdčí postavení. Ostře vystupovala proti katolické církvi, papežské kurii, slovenskému a českému politickému katolicismu, diskreditovala je a podsouvala jim úmysly či chování směřující proti zájmům republiky. Projev slovenských biskupů vnímala jako porušení ústavy a zákonů a žádala potrestat jeho autory. Postih se měl týkat také kněží, kteří o obsahu dokumentu informovali věřící nebo uváděli do života jeho zásady.

4. ČSNS kauzu cílevědomě využila k pokusu urychlit řešení problému úpravy vztahů mezi státem a církvemi, který byl součástí Švehlovy vlády od roku 1922 a oddaloval jej postoj ČSL. Její strategický postup měl dvě části: 1) buď prosadit reorganizaci vládní koalice a utvořit menšinovou vládu bez ČSL, jejímž úkolem bude úpravu realizovat nebo 2) ČSL nátlakovými prostředky přinutit, aby a) sama rezignovala na účast ve vládě, odešla z koalice a tím umožnila vznik menšinové vlády, případně b) přehodnotila své dosavadní taktické manévrování a odklady a dala souhlas k úpravě vztahů mezi státem a církvemi a aktivně se na ní jako člen koalice podílela.

5. Pro zformování protikatolického bloku v koalici ČSNS neměla dostatečnou sílu a vliv. Idea ztroskotala na postojích agrární a národně demokratické strany, které si koalici bez účasti ČSL nepřály a také vůči pastýřskému listu zaujaly sice také odmítavé, ale přece jen umírněnější stanovisko, než jakým se prezentovala ČSNS.

6. Kauza vyvolaná pastýřským listem slovenských biskupů je sice epizodou, nicméně se domníváme, že propracování a prohloubení výzkumu tématu v oblasti poměru dalších politických stran vůči pastýřskému listu by přispělo jak k objasnění otázky motivace jeho vydání, tak ke komplexnějšímu poznání důvodů, proč byla reakce tisku tak nepřiměřená a co za ní stálo. Větší pozornost historiků by měla být podle našeho názoru věnována také otázkám souvisejícím s uváděním pastýřského listu do života církve. Někteří duchovní jeho sankční formule uplatňovali nejen na Slovensku, ale ojedinele také v českých zemích.

Prameny

Archivní prameny

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR Praha, fond 2.

Národní archiv Praha, fond Archiv Československé strany národně socialistické; fond Československá strana národně socialistická, ústřední sekretariát; fond Prezidium Ministerstva vnitra.

Tištěné prameny

- HELEŠICOVÁ, Věra - MACHATKOVÁ, Raisa (eds.). *Z protokolů schůzí 6. československé vlády (1. Švehlovy). 7. říjen 1922 - 9. prosinec 1925. Edice vybraných pasáží*. Praha : Státní ústřední archiv, 1992, s. 220 - 222.
- HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica 1918 - 1927 vo svetle vatikánských prameňov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012.
- ŠMÍD, Marek - PEHR, Michal - ŠEBEK, Jaroslav - HELAN, Pavel (eds.). *Československo a Svatý stolec, 3. Diplomatická korespondence a další dokumenty 1917 - 1928*. Praha : Masyrkův ústav AV ČR, 2015.
- ŠMÍD, Marek - HAJDINOVÁ, Eva - MANDZÁK, Daniel Anastáz (eds.). *Svatý stolec a Československo, 2. Edice dokumentů z let 1923 - 1925*. Praha : Karolinum, 2023.

Dobový tisk

- Čech, 1925.
- České slovo, 1922, 1925.
- Lidové noviny, 1925.
- Moravská orlice, 1925.
- Národní listy, 1925.
- Robotnícké noviny, 1925.
- Rudé právo, 1925.
- Slovák 1924, 1925.
- Slovenský denník, 1925.
- Slovenský kresťanský socialista 1924, 1925.
- Slovenské slovo, 1915.
- Večerník Českého slova, 1925.

Elektronické zdroje

- <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/3865/0/2/zakon-c-65-1925-sb-o-svatcich-a-pamatnych-dnech-republiky-ceskoslovenske>> [16. 3. 2023].
- <<http://www.bible.net.cz/app/bible/passage?path=Jan+10%2C11-18&search=Otev%C5%99%C3%ADt>> [28. 3. 2023].
- <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgi-zf6mrsgywt>> [7. 4. 2023].
- <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html> [4. 4. 2023].
- <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjy-guzf6mjrg4wta>> [4. 4. 2023]
- <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1011/1/2/>> [4. 4. 2023].
- <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgi-zv6njqfuya>> [4. 4. 2023]
- <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2590/1/2/>> [4. 4. 2023].
- <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Uhl%C3%AD%C5%99_Anton%C3%ADn> [11. 4. 2023].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna NS RČS, 1920 – 1925. <<https://www.psp.cz/eknih/index.htm>> [březen – duben 2023].

Literatura

- ARPÁŠ, Róbert. Úloha viery v sociálnom zápase na príklade pastierskeho listu slovenských biskupov z novembra 1924. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 2, s. 333 – 334. <https://doi.org/10.31577/histcaso.2018.66.2.7>
- BARTLOVÁ, Alena. Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – Hlinkova slovenská ľudová strana. In LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (eds.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 139 – 141.
- BARTLOVÁ, Alena. Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 – 1935 a zapojenie HSLS do vládnej koalície v rokoch 1927 – 1929. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 123 – 164.
- BARTLOVÁ, Alena. Príspevek k dejinám rímskokatolíckej cirkve na Slovensku v letech 1918 – 1938. In KOUCKÁ, Ivana – PAPAJÍK, David (eds.). *Politický katolicismus v nástupnických štátech rakousko-uherské monarchie v letech 1918 – 1938*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001, s. 165 – 177.
- BOSÁK, Lubomír – KÝŠKA, Patrik (eds.). *Veľký duchom. Dr. Pavol Jantausch, biskup, prvý apoštolský administrátor trnavský*. Vrbové : mesto, 2010.
- DEJMEK, Jindřich. Československo-vatikánská jednání o modus vivendi 1927–1928. In *Český časopis historický*, 1994, roč. 92, č. 2, s. 268 – 285.
- DOLEŽAL, Josef. *Politická cesta českého katolicismu 1918 – 1928*. Praha : Ústředí křesťansko-sociálních dělnických organizací v Čechách, 1928.
- HALAS, František X. Modus vivendi v kontextu diplomacie Svatého stolce v období mezi dvěma světovými válkami. In *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně : řada společenských věd*, 2004, roč. 179, s. 89 – 100.
- HARNA, Josef. Český národní socialismus. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel et al. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, 1. Období 1861 – 1938*. Brno : CDK, 2005, s. 763 – 791.
- HARNA, Josef. *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha : Academia, 1978.
- HARNA, Josef. *Politické programy českého národního socialismu 1897 – 1948*. Praha : HÚ AV ČR, 1998.
- HELAN, Pavel. Československo a Svatý stolec na složité cestě k Modu vivendi. In *Střed : časopis pro mezioborová studia střední Evropy* 19. a 20. století, 2018, roč. 10, č. 1, s. 9 – 29.
- HOLEČKO, Miroslav (ed.). *S Láskou za pravdu. Pro veritate cum caritate. Zborník vybraných referátov a príspevkov z celonárodných osláv 125. výročia narodenia a 70. výročia biskupskej vysviacky Mons. Dr. Pavla Jantauscha, národovca a náboženského spisovateľa*. Bratislava : Národné osvetové centrum, 1997.
- HRABOVEC, Emília. Biskup Ján Vojaššák a Svätá stolica. [on-line]. In LETZ, Róbert – JURČAGA, Peter (eds.). *Ján Vojaššák. Biskup v dejinách 20. storočia. Zborník z vedeckej konferencie k 140. výročiu narodenia. Spišská Kapitula 14. – 15. november 2017*. Bratislava : Post Scriptum, 2018, s. 211 – 291. Dostupné na internetu: <https://www.academia.edu/37403566/Biskup_J%C3%A1n_Vojta%C5%A1%C5%A1%C3%A1k_a_Sv%C3%A4t%C3%A1_stolica> [17. 3. 2023].
- HROMJÁK, Luboslav. Postoj ČSL voči pastierskemu listu slovenských biskupov v roku 1924. In MAREK, Pavel (ed.). *„Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové*. Olomouc : Gloria, 2009, s. 105 – 114.

- Igor Hrušovský (1879 – 1937), In *Biografický lexikón Slovenska* 3. Martin : SNK, 2007, s. 658 – 659.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938)*, 1. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*. Praha : Libri, 2000.
- KAROLA, Petr. 100 let vztahu státu s církvemi, 100 let křivd a svárů. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 3. Praha : Karolinum, 2018, s. 31 – 47. <https://doi.org/10.14712/23366478.2018.17>
- KATUNINEC, Milan. Vývoj křesťanského odborového hnutí na Slovensku v prvých rokoch ČSR. In *Historický časopis*, 2001, roč. 49, č. 2, s. 223 – 235.
- KATUNINEC, Milan. Združenie slovenských odborových organizácií (1923 – 1938). In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 2, s. 307 – 322.
- KÁZMEROVÁ, Lubica. Československá strana národno-socialistická. In LIPTÁK, Lubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku, 1860 – 1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 146 – 150.
- KÁZMEROVÁ, Lubica. Igor Hrušovský – zastánca čechoslovakizmu. In *Historická revue*, 1995, roč. 6, č. 4, s. 26.
- KÁZMEROVÁ, Lubica. Igor Hrušovský. Osobnosť národných socialistov. In MICHÁLEK, Stanislav – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol. *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2003, s. 219 – 222.
- KLEPETAŘ, Harry. *Seit 1918. Eine Geschichte der Tschechoslowakischen Republik*. M. Ostrau : Julius Kittls Nachfolger, 1937.
- KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad, 1. Hrad a Pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918 – 1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha : Panevropa, 1996.
- KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české, 13*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2000.
- KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš. *Der politische Katholizismus in den tschechischen Ländern. Zwischen Konservatismus, Demokratie und Totalitarismus (1848 – 1989)*. Nordhausen : Verlag T. Bautz, 2015.
- KORÁBKOVÁ, Kateřina. „Bude nutno výchově dáti směry nové.“ Výchova a vzdělávání v programech politických stran meziválečného Československa. In *Historia scholastica*, 2019, roč. 5, č. 2, s. 9 – 13. <https://doi.org/10.15240/tul/006/2019-2-001>
- KRIŽOVÁ, Blažena. Pastiersky list slovenských biskupov (1924) proti členstvu katolíkov v komunistických a socialistických stranách. In *Historický zborník* (Martin), 2018, roč. 28, č. 1, s. 200 – 212.
- MAREK, Pavel. Das Verhältnis zwischen Staat und Kirchen. In SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (eds.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2009, s. 3 – 46.
- MAREK, Pavel. Defender of Czechoslovak unity. A probe into the politics of the Czechoslovak National Socialist in Slovakia between 1918 and 1938. In *Науковий вісник Ужгородського університету, серія Історія*, 2022, вип. 2 (47), s. 119 – 129. [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(47\).2022.267340](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(47).2022.267340)
- MARŤÁK, Michal. Vplyv politických aktivít Eduarda Skalského na život v medzivojnových Brutovciach. In *Z minulosti Spiša*, 2013, roč. 21, s. 181 – 191.
- PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav. *Československo a Svätý stolec. Od nepriateľství ke spolupráci (1918 – 1928)*, 1. *Úvodní studie*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2012.
- PEHR, Michal. Katolícká cirkev, úprava svätkového práva a Marmaggiho aféra v meziválečném Československu. In *Střed : časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*, 2015, roč. 7, č. 2, s. 89 – 113.
- PEHR, Michal. Marmaggiho aféra pohledem Eduarda Jelena. In *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 2011, roč. 180, č. 1 – 2, s. 12 – 31.
- RÁJA, Martin. Josef Dolanský. In *Biografický slovník českých zemí*. 23. Dig-Doš. Praha : HÚ AV ČR, 2010, s. 281 – 282.

- SIDOR, Karol - VNUK, František. *Andrej Hlinka 1864 - 1938*. Bratislava : LÚČ, 2008.
- ŠMÍD, Marek. *Apoštolský nuncius v Praze. Významný faktor v československo-vatikánských vzťahoch v letech 1920 - 1950*. Brno : CDK, 2015.
- ŠMÍD, Marek. Marmaggiho aféra. Největší diplomatická roztržka mezi ČSR a Svatým stolicem v meziválečném období. In *Církevní dějiny*, 2014, roč. 7, č. 14, s. 40 - 49.
- ŠMÍD, Marek. *Vatikán a Československo ve 20. století*. Praha : Triton, 2022.
- ŠPĚT, Jiří. PhDr. a JUDr. Václav Müller. In *Časopis společnosti přátel starožitnosti*, 1958, roč. 66, s. 101.
- TRAPL, Miloš. Český politický katolicismus v letech 1921 - 1929. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 22*, 1983. *Sborník prací historických*, 10. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983.
- TRAPL, Miloš. Josef Dolanský. In PEHR, Michal et al. *Cestami křesťanské politiky*. Praha : Akropolis, 2007, s. 62 - 63.
- TRAPL, Miloš. *Politický katolicismus a Československá strana lidová v letech 1918 - 1938*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990.
- TRAPL, Miloš. Český politický katolicismus v letech 1918 - 1938. In MAREK, Pavel (ed.) *Český politický katolicismus 1848 - 2005*. Brno : CDK, 2008, s. 239 - 241.
- TRAPL, Miloš - KONEČNÝ, Karel - MAREK, Pavel. *Politik dobré vůle. Život a dílo msgr. Jana Šrámka*. Praha : Vyšehrad, 2013.
- VONDRA, Roman. Václav Klofáč (1868 - 1942). In *Historický obzor*, 2009, roč. 20, č. 7 - 8, s. 181 - 184.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla - MARTÍNEK, Jiří et al. *Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2010, s. 92 - 112.
- ZMÁTLO, Peter. Marmaggiho aféra v dobovej straníckej tlači na Slovensku. In *Ružomberský historický zborník*, 2009, roč. 3, s. 173 - 204.

SUMMARY

On the reflection of the Pastoral Letter of the Slovak bishops of 1924 by the Czechoslovak National Socialist Party

The bishops of the Catholic and Greek Catholic Church in Slovakia and Subcarpathian Ruthenia published a pastoral letter addressed to the faithful of their churches before Christmas in 1924. In it, they warned against the reception of socialist and liberalist ideologies and those church members who were deceived by them, succumbed to the promises of leaders to solve social problems and ensure material well-being and joined communist, socialist and other anti-Catholic organizations (e.g. Sokol) to reconsider their memberships and advise them to leave them. If they did not accept this recommendation, the bishops declared that they would not receive certain sacraments from the churches. The Pastoral Letter corresponds to and loosely follows similar documents of the Roman Curia, encyclicals and other addresses of the heads of the Catholic Church. From a factual point of view, the Letter does not bring anything new that was not already known from the past and many times repeated in journalistic media. The Pastoral Letter does not say how to solve social problems, but it critically rejects the concepts coming from socialist theories. The purpose of the Pastoral Letter was to form a Catholic camp and to group it into one whole. It wanted to tidy up the church to have a clear idea of the situation. The sanctioning part was aimed at those Catholics who did not want to consciously accept the bishops' explanations. The document was an address of the

episcopate's magisterium and did not primarily pursue political goals in the sense of serving political Catholicism or other structures of the Catholic camp. On the other hand, the Pastoral Letter with its content objectively entered into a public discourse that transcended the boundaries of the Catholic Church. It touched on the current problems in Slovak and Czech society of that time (the optimal form of the political system, the social issue, the problem of secularization, education and upbringing, but also the functionality of the party-political system, Czech and Slovak unity). However, the press affair and eventually the government crisis caused by the publication of the Pastoral Letter was the work of political parties, primarily the socialist ones, which used the case for their purposes with the intention of discrediting, deterring and suppressing both the Catholic Church and the inflexible political Catholicism.

The publication of the Pastoral Letter unexpectedly aroused great interest in Slovak and Czech society and had a considerable response. All major periodicals began to report on its content. The overwhelming majority of the non-Catholic press considered the bishops' speech to be an unconstitutional act violating applicable laws and threatening the very existence of a common state of Czechs and Slovaks and a democratic system. It asked that the authors who wrote the document be punished. They wanted the Catholic-oriented Czechoslovak People's Party to distance itself from the document and join the positions and evaluations advocated by the ruling coalition parties. The Czechoslovak National Socialist Party was the most militant one in defining itself against the Pastoral Letter.

The reformist movement of the National Socialists was one of the backbone elements of the Czechoslovak party-political system. The political party of the Czech National Socialists was formed as a product of the political differentiation of Czech society in the 1890s. It defined itself against the internationalism of the Social Democrats and its membership consisted of the working class and the poor middle class of the population. It was a party of a 'small Czech man', nationalist and radical in public with a program of promoting the concept of Czech socialism. The name Czechoslovak National Socialist Party was a regular part of the governing coalitions in the years of the First Czechoslovak Republic, after breaking with the anarcho-communists, and became one of the pillars of the democratic political system of the First Czechoslovak Republic. It was represented in the Pětka (*Committee of Five*), had a large group of deputies and senators in the parliament, and its ministers participated in the work of most of the governmental coalitions of the First Czechoslovak Republic. It also had a branch in Slovakia and later in Subcarpathian Ruthenia from 1919. The most distinctive feature of the party's policy in Slovakia was the presentation and defence of the idea of the unity of Czechoslovakia as a democratic nation state, creating suitable conditions for the political, economic, social and cultural rise of the Czechoslovak nation. The party's program documents worked with an artificial and politically fabricated concept of the existence of a Czechoslovak nation composed of two ethnic branches, Czech and Slovak, and speaking essentially the same language. They interpreted this idea of so-called Czechoslovakism as the best way to defend state independence and ensure the freedom of the people. From a programmatic point of view, it spread the ideas of progress and socialism. However, it considered religious life to be an important tool for supporting and developing the life horizons of its members. It particularly appreciated the moral values of Christianity. The second level, however, is represented by the practices of the National Socialists. Ideally, they wished to transfer the issue of religions and churches to the level of a person's private life. They saw the secularization of society as strengthening democracy. This idea was most clearly reflected in the requirement to adopt a law on the separation of churches from the state. They were among the strongest critics of the Catholic Church and political Catholicism.

The National Socialist newspapers of central provenance, which we analysed (*Slovenské slovo*, *České slovo*, *Večerní České slovo*), showered the speech of the Slovak bishops with

a number of unflattering statements: it is seditious, outrageous, insolent, provocative, unheard of, intolerant, hateful, inflammatory, contrary to respect for the people's beliefs, the expression of the authors' terror, blunder and coercion, violation of moral norms, preaching of revenge, the product of inquisitorial Jesuitism, etc. At the same time, the printed matter brought substantive reproaches and collected arguments as to why the Letter was unacceptable to socialists and progressive people and why it could not be seen as a trivial text. They are summarised as follows: 1. The Letter is an anti-state act that calls into question the sovereignty of the state. The authors violated at least four other laws by publishing it. 2. The Letter lent itself to the service of the interests and goals of the Slovak People's Party. Its policy is directed against the existence of the Czechoslovak Republic and its democratic state system. It serves the interests of European monarchism and reaction. 3. The Letter is an attack on the basic pillars of the ruling coalition, on the National Socialist and Social Democratic parties. It aims to prevent the government coalition from implementing its 1922 government program, which envisages a fundamental adjustment of the relationship between the state and the churches. 4. The publication of the Pastoral Letter is proof that a large-scale reactionary action led by the Vatican is being prepared to direct Catholics to lead the state and to subordinate it to the Pope. 5. Forces at the service of Hungarian interests are behind the publication of the Pastoral Letter and it is inspired by them. They have not reconciled with the loss of Slovakia, they want to divide its population, they provoke an attack on Czechoslovak unity and thus threaten the entire Czechoslovak nation.

While the behaviour of the party press in the case was very radical, we perceive the behaviour of its governing bodies as moderate and restrained. On the one hand, the leadership of the party tried to promote the idea of creating a minority government within the governing coalition without the participation of the pro-Catholic Czechoslovak People's Party to allow the adoption of laws on the regulation of the relationship between the state and the churches. However, at the same time, in a situation where the civil parties in the coalition were not very inclined to this idea, they realized that this would cause significant damage to the relationship between the People's Party and other parties. Eventually, this would limit the scope for Czech and Slovak political parties to form government coalitions on a national basis. That is why the government crisis and thus the whole Letter issue was finally resolved through compromise. Complaints about the conspiratorial nature of the Letter were forgotten. Only clergymen who violated the law were brought to justice. The bishops were granted the right to free speech within the limits of the law. Catholics remained in the governing coalition and agreed to discuss some of the outlines of laws regulating the relationship between the state and the churches.

Prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D., emeritus, Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc
CZ-771 80 Olomouc; Na Hradě 5
e-mail: <pavel.marek@upol.cz>
ORCID ID 0000-0001-7578-0783